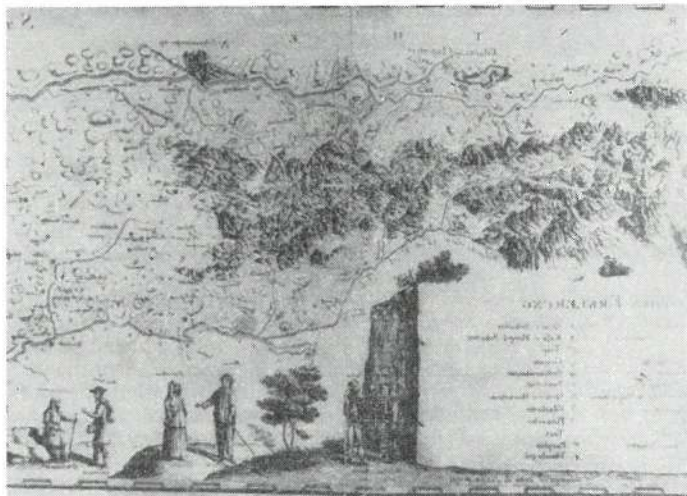

LEČENJE PRIRODNIM SREDSTVIMA U NEKADAŠNJOJ KRANJSKOJ

Peter BORISOV

Kranjski historiograf J. V. Valvazor više puta spominje lekovita vrela u Kranjskoj i to naročito u četvrtoj knjizi⁴⁸) svoga rada „Die Ehre des Herzogthums Krain“, a sa tim ujedno i narodne običaje i navike.

Iako su pojedina lječilišta u Kranjskoj osnovana već u srednjem veku, naročito su bila važna ona, koja su nastala u drugoj polovini 19. stoleća radi svoga specifičnog zdravstvenog karaktera. Zdravstveni savetnik „Deželne vlade za Kranjsko“, dr Keesbacher, navodi u svome opširnom referatu²⁰), da su god. 1881. na Kranjskom bila samo tri važnija lečilišta, o kojima se je javno pisalo: Bled kao klimatsko lečilište i toplice „Louisenbad“, lečilište sa hladnom vodom „Mallner-

Slika 1 Geografska karta bivše Kranjske sa Ljubljanom, Kamnikom, Bledom i Medijom.

brunn“ i toplice na Dolenjskom. „Osim upravo nabrojenih lečilišta“, navodi Keesbacher, „Bled i Dolenjske Toplice bi zaslužile veću pažnju nego što je imaju. Osim toga poznajemo još krajeve o kojima se dosad nije javno raspravljalo. To bi bile Čateške Toplice, lečilište u Kamniku i toplice Gallenegg u Zagorskoj dolini.“

U nekim krajnjim lečilištima lečenje je bilo zasnovano na „prirodnim lekovitim metodama“, koje su prodrle kod nas iz nemačkih zemalja. Ustanove, koje su primenjivale ovakve metode, većim delom su se naslanjale na domaću narodnu medicinu. Prirodna lečilišta su kasnije imala veliki uticaj na razvitak naše savremene hidro- balneo- i klimatoterapije.

Postanak i razvitak „prirodnih metoda lečenja“ zavisio je od naročitih istorijskih okolnosti.

U početku 19. veka zapaža se zastoj u napretku nauke u svim zemljama, u kojima se govorilo nemački.

Do zastoja je došlo postepeno, ali je on trajao duže vreme. Uzroci tome bile su filozofske ideje Hegela i Schellinga. Njihova metafizička koncepcija slučajno, igrom sudbine, postaje dominantna filozofska misao vodilja, koja istovetno doktrini francuskog Konventa nameće svoju volju javnom životu i nauci, te postepeno prodire u čitavu tadašnju nemačku misao.

Razumljivo je, da je ovakvo „gledište“ kočilo napredak medicinskih nauka. Uprkos tome što su Nemci bili toga svesni, nisu hteli preuzeti značajna dostignuća Francuza sa područja klinike i patologije, pošto su bili preponosni na svoja „svetska gledišta“. To je išlo tako daleko da su francusku medicinsku školu vređali time, da ona prosto izmišlja bolesti. Omalovažavali su političku i vojničku silu omraženog Bonaparte i odbijali bilo koje, pa i dobronamerno francusko gledište. Sa pojavom „materijalizma“⁴⁴), novog nemačkog filozofskog gledanja na svet, nestaje metafizičke špekulacije sa poslednjih pozicija. Nova filozofska misao je poduprla važna otkrića mikroskopije, bakteriologije i celulne patologije, a time poništila čitav otpor prema francuskoj medicinskoj školi.

Stvaraoci klasične medicine od Hipokrata naovamo bili su odlični poznavaoi prirodnih zakona, te su kod lečenja upotrebljavali u prvom redu prirodna sredstva. Na početku prošloga veka dobar deo nemačkih lekara nije znao pravilno da oceni i primeni postupke lečenja, te je, tako zašao na pogrešni put. Tek sa napretkom prirodoslovnih nauka, naročito sa produbljenim studijom organske hemije, sa obogaćenjem kliničkih pretraga i pronalascima tehnike i aparature za pretrage, medicina postaje stvarno nauka.

Tako su početkom 19. veka u nemačkim krajevima, kao protuuteg službenoj medicini, iskrsele „prirodne škole za lečenje“, vođene od laika. Ove „metode“ i „škole“ bile su u narodnim masama jako omiljene, pošto su bile prividno logične i jednostavne. Ali sve te „škole“ i „metode“ bile su i isključivo empiričke¹³). Kliničke pretrage, ogledi i temeljne studije su kasnije uglavnom poništile „prirodne metode lečenja“ i dokazale njihovu prozaičnost.

I pored svega ne može se negirati uticaj, koji su imale „empiričke metode“ na opšti razvoj naučne medicine. Ti „zdravstveni pokreti“ pomenutih „škola“ bili su radi svoje jednostavnosti i lakšeg shvaćanja bliže ljudskim dušama, premda su stvaraoci tih „metoda“ većim delom bili bez ikakvog osnovnog medicinskog znanja, te su otkrivali svoje „metode“ pukim slučajem. Ovi „pokreti“ propagirali su opšta higijenska načela, više prirodni, svrsishodni i etički život, čemu se narod brzo privikavao i njima koristio. Osim pomenutoga, kroz praksu su „pokreti“ izradili različite načine lečenja, koji su bili u kasnijem vremenu iskorišćeni pri stvaranju naučne balneologije.

U nekadašnjoj Kranjskoj najviše su se proširile metode lečenja Sebastijana Kneippa i Arnolda Riklija. U početku su oba hidropata bili privrženci osnivača hidropatije, Vincenca Priessnitza iz Gräfenberga, a kasnije su izradili svoje metode, koje su se oslanjale na bogata samostalna proučavanja. Pored jednostavnih fi-

zičkih načina, koji su učvršćivali i utvrđivali telo, ove su „metode“ sadržavale jake doze sugestije. Zato je učinak i uspeh „metoda“ bio dosta puta čudotvoran. To sve je vodilo neuki narod u zabludu, a također i izobražene lekare, iako dosta retko.

Na tome mestu ne bi govorili o onima javnima kupalištima po Kranjskoj, koja su bila osnovana već u 14. veku, kao npr. u Ljubljani, Kamniku, Škofjok Loki i na Bledu, jer taj materijal ne spada u okvir tematike o kojoj se ovde govori.

Stare ljubljanske kuće još dugo nisu imale vlastita kupatila¹⁷⁾. Sredinom prošlog veka su u gradu osnovane javne kupališke sprave. Sa mesta, gde su po pričanju Francuzi napadali Ljubljanu, stari su Ljubljančani tvrdili, da je upravo ta kuća bila „francuska tvrđava“. Nasuprot grada, stajalo je pokraj „vodenih vrata“, tj. na završetku sadašnjega Grudnovega brega, u blizini Žabjeka, kupalište „Marijine toplice“.

Nije se moglo utvrditi kada je bilo sagrađeno kupalište. „Toplice“ su bile smeštene u staroj kući i bile su god. 1847. vlasništvo nekog Karla Ferdinanda Koschiera (Košira), činovnika sa magistrata. Ljudi iz gradskih predela Trnovo i Krakovo poznavali su Košira kao neštetišnog gazdu i vrućeg „šolarja in sploh pasijoniranega ptičarja“¹⁹⁾. Sa time u vezi ljubljanska kronika pominje da je upravo ta kuća sredinom prošlog veka bila zadužena, ni manje ni više, nego 64 puta^{9e)}.

„Marijine toplice“ su imale kabine za kupanje i kade. Dve između njih su bile veće, te su bile određene za supružnike, ako su ti ovo mogli da dokažu, inače im ne bi bio dozvoljen ulaz u kupalište⁴³⁾. Za kupanje su upotrebljavali vodu, koja se dovodila iz Ljubljance putem sisaljki i posle toga, kada je kasniji vlasnik, Friedrik Košir, uveo vodovod. Stanovnici su rado imali tu vodu, jer su bili ubeđeni, da je voda zdrava i lekovita, naročito kada je mutna u kišno doba. Da bi ugodio posetiocima, Košir ih je obavestavao svakog proleća pomoću letaka, koje je rasuo po gradu, da će za kupanje u kupatilima upotrebljavati samo vodu iz Ljubljance. Vlasnik kupatila je po želji nudio pored toga još i „sumporne“ i „močvrane“ kupke, koje je spremao na lukav način tako, da je u toplu vodu dodavao sumpor u prahu ili treset. „Marijine toplice“ su u to doba bile u Ljubljani jedino javno kupatilo i u neku ruku lečilište za kronične bolesti, pa su tako u sezoni između 1. maja do 1. oktobra bile vazda zauzete.

God. 1900. je Gradska uprava u Ljubljani sagrađila u Kolodvorskoj ulici Gradsko kupalište sa toplim kupkama, a nešto kasnije tome slično još u hotelu „Slonu“. Oba kupališta su bila savremeno opremljena, zato su „Marijine toplice“ sve više i više propadale. Najteže je bilo u vreme, kada je za pripremu „močvarnih“ kupki počelo nedostajati treseta. Nedostatak toga i regulacija reke Ljubljance god. 1917. su prisilili Košira, da prestane sa kupatilom. U ispražnjene kabine je Gradska uprava nastanila beskućnike. God. 1931. su kupatilo službeno zapalili⁹⁾ da prošire cestu, koja vodi pored Ljubljance do Šentjakobskog mosta.

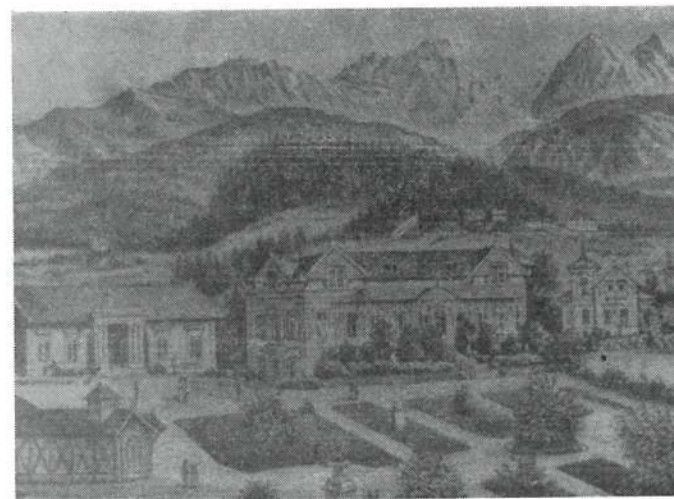
Krajem prošlog veka osnovan je bio u Ljubljani u Tivoliju „Wörishofen“, gde su se „knajpovci knajpovali“ pod dosta skromnim prilikama. Kraći oglas u „Slovenskem narodu“ iz godine 1899. govori o tome: „Nekoji prijatelji Kneippovog načina lečenja su se udružili u klub, te su u Tivoliju, u jako prijatnoj dolini sagrađili malo Kneippovo lečilište, koje se otvara sutra popodne u 3 sata. Ko hoće biti učlanjen u klub, neka se prijavi kod načelnika g. J. Beliča“.

No, već posle prvog svetskog rata je kupalište propalo. Danas malo koji Ljubljančanin znao o tome bilo što da kaže.

Kneippova metoda prodrla je i u Kamnik. „Kopališče in vodno zdravišče Kamnik na Kranjskem (Bad Stein)“ osnovano je god. 1876. To lečilište je le-

žalo u divnoj okolini. Pored lečilišta zgrade imalo je više kabina za tople i hladne kupke i za tuš. Krajem 1891. god.⁵⁾ je lečenje u Kupalištu potpuno preorijentisano na Kneippovu metodu. Radi toga su usledila velika preuređivanja. Pored Kneippove kure sa hladnom vodom, imali su još blatne, *smrečkine*, *slane*, *ugljkove* i sunčane kupke, te telesne vežbe, inhalacije i t.s. Lečilište je vodio hidropat dr Robert Wackenreiter⁴⁾, nekadašnji Kneippov dak. God. 1908. nasledio ga je dr Rudolf Raabe⁵⁾ iz Beča. Kamniški zavod je bio na dosta dobrom glasu. Sam Kneipp je u Kamnik često puta slao⁶⁾ bolesnike, koje nije mogao radi nedostatka prostora da primi u zavode Wörishofena.

Indikacije za prijem u lečilište bile su dosta široke. Primali su skoro sva hronična oboljenja. Cena za lečenje bila je dosta pristupačna i iznosila je 60 kruna na dan. Slabo imućni imali su popust.

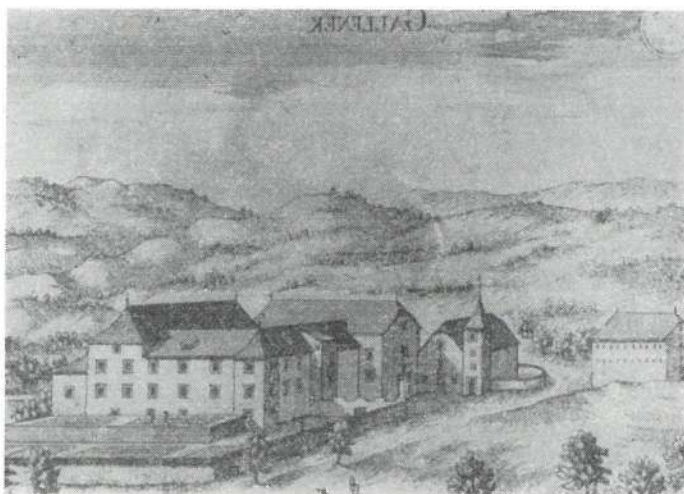
Slika 2 Kupalište i vodno lečilište Kamnik na Kranjskem

Lečilište su u prošlom veku posećivali i naši prominentni kulturni i politički radnici. Tako je od god. 1885. dolazio kroz 16 godina na „knajpovanje“ poznati naš istoričar prof. Josip Starč, a isto tako kompozitor Franjo Vilhar²⁹⁾ sa svojim prijateljima. Krajem 19. veka posećivali su kamniško lečilište mnogi i iz Hrvatske, među njima Kulmer i docniji nadbiskup dr Bauer. Zbog odličnog položaja i klime broj gostiju se iz godine u godinu uvećavao. Idealan smeštaj lečilišta, koji je omogućavao mnoge izlete u dolinu, privukao je istarske i tršćanske rodoljube, kao Spinčića, Mandića, dr Ribaža i dr Gregorina, koji su na tim izletima nesmetano raspravljali politička i narodna pitanja, te su tako ostali za austrijske vlasti nezaapaženi.

U vreme prvog svetskog rata u lečilište se je uselila vojska, koja ga je ruinirala. Posle rata kupio ga je ljubljanski tvorničar Pollak, te ga kasnije darovao konventu milosrdne braće u Kandiji kod Novog Mesta. Ovi su nameravali da Kneippovo lečilište ili obnove ili da na tom mestu sagrađe dom za ostareli kler. God. 1926. sagrađili su zgradu do krova, pa im je ponestalo novaca. Četiri godine kasnije su za narod otvorili kadne i tople kupke, kao i tuš, te bazen za plivanje. Kupalište je

preuzelo god. 1937. „Kamničko kopališko društvo“. U drugom svetskom ratu Nemci su dogradili nedovršenu zgradu te u nju smestili svoje urede. Posle rata ova je zgrada služila kao baza za repartrijaciju, a od 1947. god. kao Zavod za rehabilitaciju invalidske omladine.

Jugoistočno od Kamnika bilo je uređeno nešto drugačije lečilište. Nalazilo se severno od Zagorja, na mestu sliva dvaju potoka, Medije i Orehovice. Na tom mestu se nalazilo vrelo, kojeg pominje već Vlavazor. U blizini kupališta bio je Valvazorjev zamak Gallenege, koga je sredinom 19. veka kupio tvorničar Alojz Prašnikar. Isti je pored izvora tražio nalazišta ugljena²⁾, pa je tako naišao na izvore tople vode. God. 1877.³¹⁾ je na tom mestu sagradio kupalište „Gallenege“ (Valvazor-Heim), koje je obuhvatalo više banja.

Slika 3 Zamak Gallenege

„Das Grottenbad“³⁰⁾ (Jamska kupka) je punilo vrelo sa temperaturom od 26—28°C. U toj kupki su se lečili reumatičari, bolesnici sa podagrom, sa kontrakturama ili drugim sličnim hroničnim bolestima. Bolesnici su većim delom bili seljaci, koji su dolazili u prazničnim danima iz udaljenih sela. Nešto podalje od Jamske kupke nalazila se je „Annenbad“³⁰⁾ (Anina kupka), koja je imala kade od kamena i vodu od 26°C. Tu kupku su upotrebljavale najviše žene. Najzanimljivija od sviju bila je treća kupka. Imala je oveći otvoreni bazen, toliko plitak, da su ga mogli koristiti i deca. Voda je imala temperaturu do 20°C. Dno bazena je bilo prekriveno sa sitnim peskom³³⁾, kroz koji su se probijali vodeni mehurići, te dražili kožu kupača. Pored toga bolesnici su bili podvrženi jakim sunčanim zracima, koji su se u jutarnjim časovima lomili na površini vode od bazena, i inhalaciji eteričnih mirisa, koji su dolazili iz obližnjega parka. Sve tri komponente su lekovito delovale. Banjski gosti su stanovali u Valvazorjevoj vili ili u zamku Gallenege. Lekarsku službu u kupalištu vršio je lekar iz Zagorja.

Kupalište se danas zove „Medijske Toplice“; i dosta su oskudno opremljene.

Sa balneološkog gledišta od sviju je najzanimljiviji Bled zbog vanrednog geografskog položaja i nadmorske visine (478 m), predivne sup-alpske klime i visinskog

zraka. U zadnjih sto godina je dostigao ravan prvog i najvećeg jugoslovenskog klimatskog i turističkog centra.

Još u vreme Prešerna Bled je bio jedva poznato selo na Gorenjskom. Već u prošlom veku posećivali su ga mnogi hodočasnici crkvice na Otoku. Nije poznato da li su briksenički biskupi, vlasnici Bleda već od 11. veka, upotrebljavali vrela. poređana po istočnim obroncima, i koja su postojala idući od severa prema jugu sve toplija. Valvazor navodi da su ih posećivali pored domaćih ljudi i plemići iz Austrije. U 17. veku je bilo pokraj izvora sagrađeno kupatilo od drva. Krištof Karel Waidmann⁴⁸⁾ (1642—1651), upravnik bledskog zamka, porušio je kasnije deo tih izvora, pošto mu je dolzogrđila stalna poseta gospode, kojima je morao tim prilikama kao dobar poznanik poslati u kupalište poneke stvari ili ih pozvati u goste. Škrtime gospodaru teško su padale slične stvari, zato je dao izkopati jarak i potopiti toplice u jezero. Posle toga je u jezero spustio somove, da bi uništio pasturve i da bi se na taj način zaštitio od gostiju. Iako je kupalište bilo uništeno, domaći su kasnije uz zasuto vrelo našli još neki drugi izvor, koji su također rado posjećivali i lečili se od „bolezni mrzle narave in izvora“⁴⁸⁾.

U prošlosti više puta su bile izvršene komisijske analize bledskih izvora. Godine 1779. je Balthasar Hacquet kao prvi¹⁴⁾ analizovao vodu iz vrela. Kasnije, 1821. godine, apotekari Vondrašek i Krainsky²⁶⁾ su ponovili takvu analizu. Vodu su ponovno analizovali 1822. godine Laschan³⁹⁾ i 1874 godine Kletzinsky³²⁾. Sve analize su pokazale, da vrelo sadrži velike količine minerala. Radi toga su lečnici (dr Petrovich i dr Pober) savetovali njegovu upotrebu. Uspeši lečenja kroničnih bolesti bili su vanredni.

Oko 1822. godine su seljaci Jerman⁴⁹⁾ iz Kamna i Homann²⁶⁾ iz Lesc, po nagovoru kotarskog lečnika dr Petrovicha³⁹⁾ iz Radovljice zagrđili branom topli izvor i pokraj njega su sagradili kupalište od drva sa većim bazenom. U početku se kupalište zvalo „Prešern“¹⁵⁾, ili narodno „Burjevc“¹⁴⁾. U kupalištu su se smeli lečiti samo bolesnici, koji su za to dobili dozvolu svoga lekara. Kasnije, 1850. godine, je na tom mestu Hoffmann direktor pošte iz Ljubljane sagradio hotel „Louisenbad“³²⁾. Posle njegove smrti je pruzeo lečilište trgovac Jožef Luckmann, također iz Ljubljane, a 1875. godine grof Camillo Aichelberg¹⁴⁾, koji se mnogo trudio sa uređenjem i ukrašavanjem Bleda. Dr L. Grmovnik, autor mnogobrojnih publikacija o Bledu, preporučivao je bledsku lekovitu vodu za lečenje hroničnih bolesti.

Letovanje na Bledu nije bilo jeftino ni pre prvog svetskog rata. U sezoni, od 1. maja do 1. oktobra, sa boravkom više od pet dana, gost je platio boravišnu taksu 4 gld.⁴¹⁾, bez obzira da li je koristio usluge lečilišta ili ne.

Krajem prošlog veka vršili su lekarsku službu na Bledu najprije ranarnik²⁰⁾, kasnije dr Jelovšek²⁰⁾, dr Fröschl⁴¹⁾ i naposljetku dr Lukeschitz¹⁴⁾.

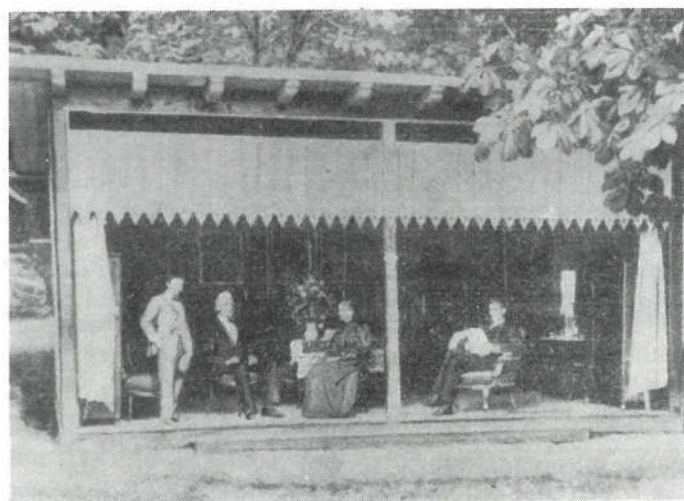
Lečilište „Loisenbad“ bilo je 1922. god. preuređeno u hotel „Toplice“⁷⁾. Deset godina kasnije sagradili su plivački bazen za 90 kupača. God. 1896. su na Bledu sagradili Lečiliški dom (Curhaus)⁴⁹⁾, koga su 1955. god. srušili radi urbanističkog uređivanja tog predela.

Bled se naglo počeo razvijati i širiti, manje radi vrela, a više što se proslavio sa osnivanjem osobitog lečilišta, koje je u drugoj polovini 19. veka postiglo vanredne uspehe kod lečenja različitih hroničkih bolesti. Slava se naročito pronela o Bledu u doba Riklija.

Švajcarski tvorničar i hidropat, Arnold Rikli, je 1854. god.²⁴⁾ osnovao na Bledu „Curbadephaus“³⁸⁾ (Prirodno lečilište), odnosno atmosfersko-kombinovano lečilište „Mallnerbrunn“¹⁴⁾, kao što se zvanično zvalo. Rikli se je najprvo oslonio

na Priessnitzovu prirodnu metodu lečenja. Kasnije ju je upotpunio. Srž Riklijeve metode se čita iz njegove izreke: „Wasser tut's freilich, — alles doch nicht; höher die Luft stehet, — am höchsten das Licht!“³⁷⁾. Kod lečenja bolesnika od 1867. godine pa nadalje Rikli je upotrebljavao „svetlosno-zračne kupke“, sunčanje i boravak u „zračnim kolibama“ (atmosferačko lečenje)³⁴⁾.

Riklijeva „prirodna metoda lečenja“ je bila osnovana na uverenju, da oboljenje jednog organa prouzrokuje potpuno slabljenje čitavog tela. Riklijeva kura lečenja bi kod bolesnika izazvala prirodnu reakciju. Uspех lečenja bio je ovisan od kvaliteta ove reakcije. Kod lečenja hroničkih oboljenja, Rikli je želeo da postigne potpunu regeneraciju organiza, a iznad svega da ojača živčani sistem i cirkulaciju krvi⁴⁸⁾. Po Rikliju, bolesti nastaju radi sputavanja ovakvog „živčanog fluida“³⁷⁾ i „telesnih sokova“, tj. krvi i limfe. Zato Riklijeva metoda lečenja deluje na suzbijanju tih smetnji. Taj cilj je autor branio u „Die Grundlehren der Naturheil-methode“³⁷⁾. Pri tome je za lečenje preporučivao upotrebu „svetlosno-zračnih“, sunčanih i vodnih kupki, te boravak bolesnika u „zračnim kolibama“. Za sve vreme lečenja bolesnici su morali jesti samo vegetarijansku hranu. Takvu dijetu je Rikli preuzeo od Hahna i Baltzera.

Slika 4 Vazдушna koliba sa Riklijevog lječilišta na Bledu. (Na desnoj strani kolibe sedi Rikli). Fotografija iz 1905 godine.

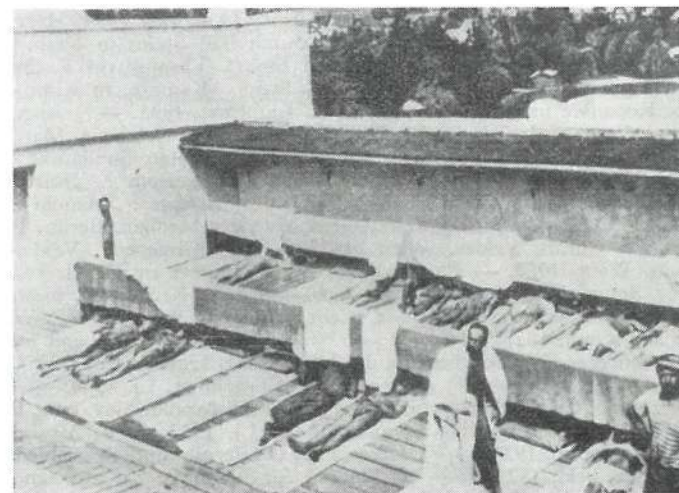
Rikli je bio pristalica svesnog ohlađivanja i zagrevavanja tela. Zbog toga bio je protivnik „pogrešnoj medicinskoj nauci“ o štetnosti promena temperature. Suprotstavljao se je također „metodi otrova“¹⁴⁾, kako je zvao u medicini već odavna udomaćenu terapiju sa medikamentima, nazivajući je vrlo štetnom, jer je imao i ovaj način lečenja, koji je bio u suprotnosti sa prirodnim. Zbog takvog stava i zbog nepomirljivosti karaktera, Rikli je bio stalno u sukobima sa lekarima, kao i njegov savremenik Kneipp, ili, u naše vreme, Zeileis iz Gallspacha. Kada je 1900. godine u Austriji izašla Riklijeva knjiga „Die Fieberkrankheiten“¹²⁾, vlasti su je zvanično zabranile.

Rikli je u bledski zavod primao one hroničke bolesnike, koji su mu unapred slali svoju anamnezu. Ova je bila odlučujuća za prijem. Rikli je inače tvrdio, da

se s njegovim načinom lečenja mogu da izleče bez izuzetka sve³⁸⁾ hronične bolesti, ali je ipak iz predostrožnosti otklanjao primanje u zavod takvih slučajeva, koji bi mogli diskreditovati njegov način lečenja, a time i ugled zavoda.

Ako su bolesnici bili primljeni u zavod, morali su se strogo držati propisanoga reda. Rano ujutro bi u lakim odelima ili kupaćim kostimima otišli u „svetlosni park“, gde su se „zračili“ do 10 sati i za to vreme bi pojeli skroman doručak. Posle zračne kupke sledila je jednočasovna prepodnevna sunčana kupka, a zatim ohlađujuće kupanje u banji, u pola kupke. Posle kupanja bi bolesnici hodajući zagrevali svoje telo. Između 14 i 17 časova sledila bi ponovna, sada popodnevna kura sa zračenjem i sunčanim kupkama (a u slučaju slabog vremena bolesnici bi se „sunčali“ u krevetima za kupke sa parom, što su bili Riklijev pronalazak), zatim sa vodenim kupkama i na kraju sa jednočasovnom šetnjom. Oko 17,30 časova sledio bi zajednički vegetarijanski ručak.

Tako je izgledalo Riklijevo lečenje vrlo jednostavno, jeftino nije bilo. Mogli su ga dozvoliti samo imućniji ljudi. Riklijeva kura, koja je trajala najmanje mesec dana, obično i više, vredila je 105 gld.³⁸⁾ U cenu su bili uračunati lekarski pregled

Slika 5 Riklijevi bolesnici na terasi za sunčanje

bolesnika, koji je vršio sam Rikli, zračno-vodne kupke i vegetarijanska dijeta. Samo oslabljenim bolesnicima Rikli je iznimno dozvoljavao da za vreme kure smeju ponekad jesti i malo mesa, što su ovi bolesnici morali da plaćaju posebno. Jasno je, da je Riklijev zavod bio u svakom pogledima dosta unosno preduzeće.

Osim na Bledu Rikli je sagradio slične zavode također i u Trstu, Firenci i u Griesu kod Merana¹²⁾, gde je rado odlazio u zimsko vreme.

Sa godinama je broj stranaca na Bledu rastao, čemu je mnogo doprinela gradnja „Gorenjske železnice“ 1868. godine. Ta je vezivala Ljubljanu preko Jesenica sa Trbižem. Iz statističkih podataka⁷⁾ se vidi, da je 1887. godine posetilo Bled 1094 gostiju, a godine 1905. već 2640 stranaca. Iza 1870. godine je na Bled dolazilo sve više i onakih gostiju, kojima nije bilo toliko do Riklijevog lečenja, koliko do odmora. Ti su imali veće prohteve. Radi toga sagrađeno je na Bledu u godinama između

1880. i 1900. više hotela. Sa otvaranjem „Karavanske železnice“ 1906. god., Bled dobiva najkraću vezu sa Koruškima, Salzburgom, Münchenom i čitavom srednjom i zapadnom Evropom, sa druge strane pak sa Primorjem i Trstom. Time je bio Bled uvršten među veća letovališta i lečilišta nekadašnje Austro-Ugarske monarhije.

Po Riklijevoj smrti 1906. god. vodstvo lečilišta primio je njegov sin Oskar. Tada je lekarsku službu obavljao bečki lekar dr Richard Eder³⁸).

Na Bledu je Rikli imao podražavaoce. Blejčanin Vovk¹²) je u prvim decenijama našega veka uredio naročite prostore za zračne i sunčane kupke. Isto tako je Vovkov „zavod“ privukao mnoge domaće i strane goste, a naročito radoznalce.

Sa razvitkom turizma Bled gubi postepeno svoje seosko lice i poprima sve više gradsko. Najviše je tome doprinela izgradnja vodovoda i elektrifikacija⁷).

Iza prvog svetskog rata ostalo je Riklijevo lečilište napušteno. Zgrade su bile prodane, a jedan deo preuđen za druge svrhe.

LITERATURA

- ¹) *Achtschin A.*, Wegweiser durch Krain und Kustenland für Radfahrer., Laibach, 1895. — ²) *Adamič A.*, Dveto let Razlaških Prašnikerjev. „Jutro“, 1930, 273. — ³) *Andrejka R.*, Bled am See. Ljubljana, 1929. — ⁴) Anonimno, Führer durch Bad Stein (in Krain). Stein, 1898. — ⁵) Anonimno, Kur- und Wasserheilanstalt „Bad Stein“ (Kamnik) in Krain. Stein, 1910. — ⁵) Anonimno, Kur- und Wasserheilanstalt „Bad Stein“ (Kamnik) in Krain. Stein, 1910. — ⁶) Anonimno, Kopaljšče in zdravišče v Kamniku. Ljubljana, 1893. — ⁷) Anonimno, Razvoj turizma na Bledu. Grad. turist. društ. Bled. — ⁸) Anonimno, Nekdanje Marijino kopaljšče bodo podrlji. „Jutro“, 1931, 24. julija. — ⁹) Anonimno, Konec stare ljubljanske hiše. „Jutro“, 1931, 29. julij. — ¹⁰) Anonimno, Kaj bo s kamniškimi „Kurhausom“?. „Jutro“, 1933, 3. 4. — ¹¹) *Benkovič J.*, Kamnik. Dom in svet, 1892, 517. — ¹²) *Bohinec V.*, Arnold Rikli in njegov Bled. Tur. vest., 1953, 12. — ¹³) *Diepgen P.*, Geschichte der Medizin. Berlin, 1958, B. II, 2. — ¹⁴) *Grmovnik L.*, Curort Veldes. Wien, 1878. — ¹⁵) *Grmovnik.*, Veldes, ein Naturwunderland Krain. Wien, 1908. — ¹⁶) *Goestl F.*, Ob Kneippovi smrti. Lj. zvon, 1897, 451. — ¹⁷) *Goestl F.*, Spomini na Ljubljano pred 60—50 leti. Kron. slov. mest, 1937, 17. — ¹⁸) *Gruden J.*, Zgodovina slovenskega naroda. Celje, 1911. — ¹⁹) *Issleib L.*, Veldes und die Wochein Blätter aus Krain. 1858, 2, 41—44. — ²⁰) *Keesbacher F.*, Krain und seine öffentliche Gesundheit mit besonderer Berücksichtigung des Jahres 1881. Laibach, 1883. — ²¹) *Kimovec F.*, Bled nekdanj in sedaj. Lj. 1908. — ²²) *Kneipp S.*, Moj testament. Lj. 1944. — ²³) *Kneipp S.*, Moje zdravljenje z vodo. Celje, 1961. — ²⁴) *Lukman F.*, Rikli Arnold. Slov. biog. leks., Lj. 1960, 9, 106. — ²⁵) *Mal J.*, Stara Ljubljana in njeni ljudje. Lj. 1957. — ²⁶) *Minarik F.*, Sto let blekskega vrelca. Slov. narod, 1922. — ²⁷) *Minarik F.*, O železnih toplicah na Bledu in nekaterih sorodnih vrelcih. Vjes. ljek., 1923, 7. — ²⁸) *Minarik F.*, Spominski list in kolanja Arnolda Riklija. (Rokopis v Instit. za literat. SAZU). — ²⁹) *Polec J.*, Kamnik. Koled. Moh. družb., 1953, 141. — ³⁰) *Radics v. P.*, Das Warmbad Galleneegg (Valvasor-Heim) in Krain. Wien, 1881. — ³¹) *Radics v. P.*, Führer durch Krain und die Landeshauptstadt Laibach, Laibach, 1885. — ³²) *Radics v. P.*, Führer für Bad Veldes. Laibach, 1879. — ³³) *Radics v. P.*, Mineralbad Töplitz in Unterkrain und seine Umgebung, Wien, 1878. — ³⁴) *Raztresen M.*, Bungalovi ob blejskem jezeru. „Lj. dnevnik“, 1964, 25. — ³⁵) *Rikli A.*, Aufruf an die kranke Menschheit an Körper und Geist. Laibach, 1857. — ³⁶) *Rikli A.*, Rikli's Bett und Heil-Dampfbäder. Laibach-Leipzig, 1889. — ³⁷) *Rikli A.*, Grundlagen der Naturheilkunde. Laibach, 1890. — ³⁸) *Rikli O.*, Opis sončnega zdravilišča Arnolda Riklija na Bledu. Ljubljana, 1909. (Prevod). — ³⁹) *Richter F.*, Veldes und die Wochein. Illyr. Bl., 1821, 12—15. — ⁴⁰) *Sattner H.*, Ave Maria Kolender., 1924, 48—60. — ⁴¹) *Schweiger-Lerchenfeld A.*, Veldes, eine Idylle aus den Julischen Alpen. Wien, Pest, Leipzig, 1891. — ⁴²) *Schweiger-Lerchenfeld A.*, Zur Erinnerung an den 50-jähr. Bestand der Riklischen Naturheilanstalt in Veldes. Leipzig, 1906. — ⁴³) *Sič A.*, „Marijine toplice“ v Ljubljani. Kron. slov. mest, 1939, 14. — ⁴⁴) *Stanojevič V.*, Istorija medicine. Beograd, Zagreb, 1962. — ⁴⁵) *Stiasny L.*, Kamnik. Ljubljana, 1894. — ⁴⁶) *Suchy J.*, Kamnik in njegovi purgerji. „Slov. narod“, 1930, 23. julij. — ⁴⁷) *Vahen D.*, Ljubljana, zgodovinski oris. Ljubljana, 1941—43. — ⁴⁸) *Valvasor J. W.*, Die Ehre des Herzogthums Krain. I. zv., IV. knj., 604, Rudolfswerth, 1877—79. — ⁴⁹) *Windischgrätz E.* in dr.: Letak-vabilo, 1891, 10. sept. (Prevod), Grad. turist. društ. Bled.

Kranjska has been known even before Valvasor for the therapeutic effect of its thermal springs. In this place baths and health resorts have been built. Later on they partly went to ruins and partly fell into oblivion.

Under the influence of „natural methods of treatment“, mostly originated in Germany in the middle of the 19th century, health resorts and baths were established near the springs of thermal waters. There were several such health resorts in charge of which medically unqualified persons were appointed. All they were private-owned. The oldest bath „Marijine Toplice“ was situated in Ljubljana near the river Ljubljanica. It was mentioned first in City Annals of 1847, especially its artificially made „marshy“ and „sulphureous“ baths. In 1917 these baths stopped working.

Under the influence of Kneipp's School a health resort named Wörishofen was established in Tivoli, but after World War I was closed. Antother Kneipp's resort most modern at the time was opened in Kamnik in 1876, and was headed by a Kneipp's follower. During World War I it proved a failure.

At the end of the 19th century a bath was built beside a thermal spring in Medijah and was largely extended. It still exists as Medijske Toplice by name.

Bled in Gorenjsko region with seven thermal springs was a village hardly known a century ago. Owing to Rikli it became a well-known European health resort.

The spread of „natural methods of treatment“ was from a medical and historical standpoint a positive stroke, because all the „methods“ propagated among the people represented general principles of hygiene and bringing up and a reasonable way of life. They contributed to the general improvement of human health. In addition to this the above mentioned methods were greatly useful in later development of our modern balneology and climatotherapy, as well as tourism.